

Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a opta)

3 martie 2022 *

„Trimitere preliminară – Coordonarea actelor cu putere de lege și a actelor administrative privind activitățile medicilor – Directivele 75/363/CEE și 82/76/CEE – Formare profesională de medic specialist – Remunerație corespunzătoare – Aplicarea Directivei 82/76/CEE formărilor profesionale începute înainte de data intrării sale în vigoare și care continuă după data expirării termenului de transpunere”

În cauza C-590/20,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație, Italia) prin decizia din 22 septembrie 2020, primită de Curte la 10 noiembrie 2020, în procedura

Presidenza del Consiglio dei Ministri,

Ministero dell’Economia e delle Finanze,

QA,

JA,

Ministero dell’Istruzione, dell’Università e della Ricerca,

Ministero della Salute

împotriva

UK și alții,

IG și alții,

CURTEA (Camera a opta),

compusă din domnul N. Jääskinen, președinte de cameră, domnii M. Safjan (raportor) și N. Piçarra, judecători,

avocat general: domnul J. Richard de la Tour,

grefier: domnul A. Calot Escobar,

* Limba de procedură: italiana.

având în vedere procedura scrisă,

luând în considerare observațiile prezentate:

- pentru UK și alții și IG și alții, de M. Tortorella, avvocato;
- pentru guvernul italian, de G. Palmieri, în calitate de agent, asistată de M. Cherubini, Procuratore dello Stato, și F. Fedeli, avvocato dello Stato;
- pentru Comisia Europeană, de L. Armati și L. Malferrari, în calitate de agenți,

având în vedere decizia de judecare a cauzei fără concluzii, luată după ascultarea avocatului general,

pronunță prezenta

Hotărâre

- 1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 189 al treilea paragraf TUE, precum și a articolelor 13 și 16 din Directiva 82/76/CEE a Consiliului din 26 ianuarie 1982 de modificare a Directivei 75/362/CEE privind recunoașterea reciprocă a diplomelor, certificatelor și altor titluri oficiale de calificare în medicină, inclusiv măsurile destinate să faciliteze exercitarea efectivă a dreptului de stabilire și a libertății de a presta servicii, precum și a Directivei 75/363/CEE privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative privind activitățile medicilor (JO 1982, L 43, p. 21).
- 2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Presidenza del Consiglio dei Ministri (Președinția Consiliului de Miniștri, Italia), Ministero dell'Economia e delle Finanze (Ministerul Economiei și Finanțelor, Italia), QA, JA, Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca (Ministerul Educației, Universităților și Cercetării, Italia) și Ministero della Salute (Ministerul Sănătății, Italia), pe de o parte, și UK și alții și IG și alții (denumiți în continuare „medicii specialiști în cauză”), pe de altă parte, în legătură cu obligația de plată către aceștia din urmă a unei remunerații corespunzătoare, în sensul anexei la Directiva 75/363/CEE a Consiliului din 16 iunie 1975 privind coordonarea actelor cu putere de lege și actelor administrative privind activitățile medicilor (JO 1975, L 167, p. 14), astfel cum a fost modificată prin Directiva 82/76 (denumită în continuare „Directiva 75/363 cu modificările ulterioare”), precum și a despăgubirii pentru prejudiciul pe care aceștia consideră că l-au suferit ca urmare a netranspunerii adecvate și în termen a Directivei 82/76.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

Directiva 75/363

3 Articolul 2 alineatul (1) din Directiva 75/363 prevedea:

„Statele membre se asigură că formarea profesională care conduce la obținerea unei diplome, a unui certificat sau a altui titlu oficial de calificare ca medic specialist îndeplinește cel puțin următoarele condiții:

- (a) presupune absolvirea și validarea a șase ani de studii din cadrul ciclului de formare profesională menționat la articolul 1;
- (b) cuprinde instruirea teoretică și practică;
- (c) se efectuează pe bază de program integral, sub controlul autorităților sau al organismelor competente;
- (d) se desfășoară într-un centru universitar, într-un spital sau, după caz, într-o instituție de sănătate aprobată în acest sens de autoritățile sau organismele competente;
- (e) presupune participarea personală a medicului candidat la specializarea respectivă la activitatea și responsabilitățile instituției în cauză.” [traducere neoficială]

4 Articolul 3 din această directivă prevedea:

„(1) Fără a aduce atingere principiului formării profesionale pe bază de program integral, enunțat la articolul 2 alineatul (1) litera (c), și până când Consiliul decide în conformitate cu alineatul (3), statele membre pot autoriza formarea profesională de specialitate cu frecvență parțială, în condițiile admise de autoritățile naționale competente, în cazul în care formarea profesională pe bază de program integral nu poate fi realizată din motive bine întemeiate.

(2) Durata totală a formării profesionale specializate nu poate fi scurtată în condițiile alineatului (1). Nivelul formării profesionale nu poate fi compromis nici de caracterul său parțial, nici de exercitarea unei activități profesionale remunerate cu titlu privat.

(3) În termen de cel mult patru ani de la notificarea prezentei directive, în temeiul reexaminării situației și la propunerea Comisiei, având în vedere că posibilitatea de formare profesională cu frecvență parțială ar trebui să continue să existe în anumite împrejurări care trebuie examinate pentru fiecare specialitate, Consiliul decide dacă dispozițiile alineatelor (1) și (2) trebuie menținute sau modificate.” [traducere neoficială]

5 Articolul 7 din directiva menționată avea următorul cuprins:

„Cu titlu tranzitoriu și prin derogare de la articolul 2 alineatul (1) litera (c) și de la articolul 3, statele membre ale căror acte cu putere de lege și acte administrative prevăd o modalitate de formare specializată cu frecvență parțială în momentul notificării prezentei directive pot continua să aplice

aceste acte candidaților care și-au început formarea ca specialiști în termen de cel mult patru ani de la notificarea prezentei directive. Această perioadă poate fi extinsă în cazul în care Consiliul nu a luat o hotărâre în conformitate cu articolul 3 alineatul (3).” [traducere neoficială]

- 6 Directiva 75/363 a fost notificată statelor membre la 20 iunie 1976.

Directiva 82/76

- 7 Potrivit articolului 9 alineatul (1) din Directiva 82/76, articolul 2 alineatul (1) litera (c) din Directiva 75/363 a fost înlocuit cu textul următor:

„Statele membre se asigură că formarea profesională care conduce la obținerea unei diplome, a unui certificat sau a altui titlu oficial de calificare ca medic specialist îndeplinește cel puțin următoarele condiții:

[...]

(c) se efectuează pe bază de program integral, sub controlul autorităților sau al organismelor competente în conformitate cu punctul 1 din anexă;

[...]” [traducere neoficială]

- 8 Potrivit articolului 10 din Directiva 82/76, articolul 3 din Directiva 75/363 a fost înlocuit cu textul următor:

„(1) Fără a aduce atingere principiului formării profesionale pe bază de program integral, enunțat la articolul 2 alineatul (1) litera (c), și până când Consiliul decide în conformitate cu alineatul (3), statele membre pot autoriza formarea profesională de specialitate cu frecvență parțială, în condițiile admise de autoritățile naționale competente, în cazul în care formarea profesională pe bază de program integral nu poate fi realizată din motive individuale bine întemeiate.

(2) Formarea profesională cu frecvență parțială se desfășoară în conformitate cu punctul 2 din anexa la prezenta directivă la standarde calitative echivalente cu cele ale formării profesionale pe bază de program integral. Nivelul formării profesionale nu poate fi compromis nici de caracterul său parțial, nici de exercitarea unei activități profesionale remunerate cu titlu privat.

Durata totală a formării profesionale specializate nu poate fi scurtată în cazurile în care se efectuează cu frecvență parțială.

(3) Până la 25 ianuarie 1989, Consiliul decide dacă dispozițiile alineatelor (1) și (2) trebuie menținute sau modificate, în temeiul reexaminării situației și la propunerea Comisiei, având în vedere că posibilitatea de formare profesională cu frecvență parțială ar trebui să continue să existe în anumite împrejurări care trebuie examinate pentru fiecare specialitate.” [traducere neoficială]

- 9 Potrivit articolului 12 din Directiva 82/76, articolul 7 din Directiva 75/363 a fost înlocuit cu textul următor:

„Cu titlu tranzitoriu și prin derogare de la articolul 2 alineatul (1) litera (c) și de la articolul 3, statele membre ale căror acte cu putere de lege și acte administrative prevedeau o modalitate de formare

profesională specializată cu frecvență parțială în momentul notificării [Directivei 75/363] pot continua să aplice aceste acte candidaților care și-au început formarea ca specialiști cel târziu la 31 decembrie 1983.

Fiecare stat membru gazdă este autorizat să impună beneficiarilor menționați la paragraful anterior să anexeze diplomelor, certificatelor și altor titluri oficiale de calificare o atestare care să certifice că au exercitat efectiv și legal, cu titlu de medic specialist, activitatea în cauză pe o durată de cel puțin trei ani consecutivi în decursul ultimilor cinci ani care precedă data eliberării atestării.” [traducere neoficială]

- 10 Articolul 13 din Directiva 82/76 a adăugat Directivei 75/363 o anexă, intitulată „Caracteristici ale formării profesionale pe bază de program integral și cu frecvență parțială a medicilor specialiști” [traducere neoficială]. Această anexă prevedea:

„(1) Formarea profesională pe bază de program integral a medicilor specialiști

O astfel de formare profesională se desfășoară în posturi specifice recunoscute de autoritățile competente.

Formarea profesională implică participarea la toate activitățile medicale ale departamentului în care se desfășoară, inclusiv la gărzi, astfel încât specialistul în formare să consacre acestei formări profesionale practice și teoretice întreaga sa activitate profesională pe toată durata unei săptămâni de lucru și pe parcursul anului, în conformitate cu modalitățile stabilite de autoritățile competente. În consecință, aceste posturi sunt remunerate corespunzător.

Formarea profesională se întrerupe doar din motive precum serviciu militar, misiuni științifice, sarcină sau boală. Durata totală a formării profesionale nu se reduce pe motiv de întrerupere.

(2) Formarea profesională cu frecvență parțială a medicilor specialiști

Această formare profesională întrunește aceleași cerințe ca și formarea profesională pe bază de program integral, de care diferă doar prin posibilitatea de limitare a participării la activitățile medicale la o durată egală cu jumătate din cea prevăzută la punctul 1 al doilea paragraf.

Autoritățile competente se asigură că durata totală și calitatea formării profesionale cu frecvență parțială a specialiștilor nu sunt inferioare celor ale formării profesionale pe bază de program integral.

O remunerație corespunzătoare se acordă, prin urmare, pentru o astfel de formare profesională cu frecvență parțială.” [traducere neoficială]

- 11 Articolul 14 din Directiva 82/76 prevedea:

„Formarea profesională de specialitate cu frecvență parțială începută înainte de 1 ianuarie 1983 în aplicarea articolului 3 din [Directiva 75/363] poate fi încheiată în conformitate cu acesta din urmă.” [traducere neoficială]

12 Potrivit articolului 16 din Directiva 82/76:

„Statele membre adoptă măsurile necesare pentru a se conforma prezentei directive cel târziu până la 31 decembrie 1982. Statele membre informează de îndată Comisia cu privire la aceasta.” [traducere neoficială]

13 Directiva 82/76 a fost notificată statelor membre la 29 ianuarie 1982 și a intrat în vigoare în aceeași zi, în conformitate cu articolul 191 al doilea paragraf din Tratatul CEE.

14 Directiva 75/363 cu modificările ulterioare a fost abrogată la 15 aprilie 1993 prin Directiva 93/16/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind facilitarea liberei circulații a medicilor și recunoașterea reciprocă a diplomelor, certificatelor și a altor titluri oficiale de calificare (JO 1993, L 165, p. 1, Ediție specială, 06/vol. 2, p. 139), care, la rândul său, a fost abrogată prin Directiva 2005/36/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 septembrie 2005 privind recunoașterea calificărilor profesionale (JO 2005, L 255, p. 22, Ediție specială, 05/vol. 8, p. 3).

Dreptul italian

15 Directiva 82/76 a fost transpusă în dreptul italian prin decreto legislativo n. 257 – Attuazione della direttiva n. 82/76/CEE del Consiglio del 26 gennaio 1982, recante modifica di precedenti direttive in tema di formazione dei medici specialisti, a norma dell'art. 6 della legge 29 dicembre 1990, n. 428 (Decretul legislativ nr. 257 privind transpunerea Directivei 82/76/CEE a Consiliului din 26 ianuarie 1982 de modificare a directivelor anterioare în materia formării profesionale a medicilor specialiști, în temeiul articolului 6 din Legea de interes comunitar din 29 decembrie 1990, nr. 428) din 8 august 1991 (GURI nr. 191 din 16 august 1991). Acest decret legislativ a intrat în vigoare la cincisprezece zile de la data publicării sale și a fost înlocuit ulterior cu decreto legislativo n. 368 – Attuazione della direttiva 93/16/CEE in materia di libera circolazione dei medici e di reciproco riconoscimento dei loro diplomi, certificati ed altri titoli e delle direttive 97/50/CE, 98/21/CE, 98/63/CE e 99/46/CE che modificano la direttiva 93/16/CEE (Decretul legislativ nr. 368 privind transpunerea Directivei 93/16/CEE privind facilitarea liberei circulații a medicilor și recunoașterea reciprocă a diplomelor, certificatelor și a altor titluri oficiale de calificare și a Directivelor 97/50/CE, 98/21/CE, 98/63/CE și 99/46/CE de modificare a Directivei 93/16/CEE) din 17 august 1999 (supliment ordinar la GURI nr. 250 din 23 octombrie 1999).

16 Articolul 8.2 din Decretul legislativ nr. 257 prevedea că dispozițiile sale urmau să se aplice începând din anul academic 1991-1992.

Litigiu principal și întrebările preliminare

17 Toți medicii specialiști în cauză au urmat, în Italia, o formare profesională de medici de specialitate. Unii dintre acești medici și-au început formarea înainte de anul 1982, alții mai târziu.

18 La 16 aprilie 2008, medicii specialiști în cauză au sesizat Tribunale di Roma (Tribunalul din Roma, Italia) cu cereri îndreptate împotriva Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Educației, Universităților și Cercetării, Ministerului Sănătății, precum și Ministerului Economiei și Finanțelor, solicitând ca aceste autorități să fie obligate, pe de o parte, la plata unei remunerații

corespunzătoare, în sensul anexei la Directiva 75/363 cu modificările ulterioare, pentru formările profesionale de medici specialiști pe care le-au efectuat și, pe de altă parte, la repararea prejudiciului suferit ca urmare a lipsei unei transpuneri adecvate și în termen a Directivei 82/76.

- 19 Prin hotărârea pronunțată în cursul anului 2012, Tribunale di Roma (Tribunalul din Roma) a respins aceste cereri.
- 20 Sesizată cu apeluri declarate împotriva acestei hotărâri, Corte d'appello di Roma (Curtea de Apel din Roma, Italia), prin hotărârea din 27 septembrie 2016, a confirmat hotărârea menționată în ceea ce îi privește pe medicii specialiști în cauză care își începuseră formarea profesională anterior anului universitar 1983-1984, precum și pe cei care urmaseră cursuri de specializare neprevăzute de Directiva 75/363 cu modificările ulterioare.
- 21 Președinția Consiliului de Miniștri a sesizat instanța de trimitere, Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație, Italia), cu un recurs împotriva acestei hotărâri. Pe de altă parte, unii dintre medicii specialiști în cauză au formulat un recurs incident împotriva hotărârii menționate.
- 22 Instanța de trimitere constată că cauzele principale privesc aprecierea regimului juridic aplicabil medicilor specialiști care și-au început formarea profesională de medic specialist înainte de 1 ianuarie 1983 și care au încheiat-o ulterior acestei date. Această instanță arată că, după pronunțarea Hotărârii din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții (C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32), a operat o distincție, în aplicarea acestei hotărâri, între diferite situații în care pot fi încadrați medicii specialiști. Mai precis, medicii specialiști care și-au început formarea profesională înainte de intrarea în vigoare a Directivei 82/76, intervenită la 29 ianuarie 1982, nu ar avea dreptul la nicio remunerație pentru formarea profesională.
- 23 În ceea ce privește această situație, ar exista o divergență de interpretare în cadrul diverselor camere ale instanței de trimitere cu privire la aspectul dacă medici care au urmat o formare profesională de medic specialist precum medicii specialiști în cauză pot pretinde, în temeiul dreptului Uniunii, o remunerație pentru formarea lor începută înainte de intrarea în vigoare a Directivei 82/76.
- 24 În aceste condiții, Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Articolul 189 al treilea paragraf [TUE] și articolele 13 și 16 din [Directiva 82/76] se opun unei interpretări potrivit căreia dreptul la o remunerație corespunzătoare prevăzut la articolul 13 din [această directivă] în beneficiul personalului medical care desfășoară o activitate de formare profesională, atât pe bază de program integral, cât și cu frecvență parțială, în măsura în care sunt îndeplinite toate celelalte condiții prevăzute de reglementarea și de jurisprudența europeană, revine și medicilor care s-au înscris la o școală de specializare în anii anteriori anului 1982 și a căror specializare [era] în curs de desfășurare la 1 ianuarie 1983?

2) În consecință, dreptul la repararea prejudiciului produs prin transpunerea tardivă de către statul italian a [Directivei 82/76] revine și personalului medical menționat, numai în ceea ce privește fracțiunea din despăgubiri aferentă perioadei ulterioare datei de 1 ianuarie 1983?”

Procedura în fața Curții

- 25 Instanța de trimitere a solicitat Curții să judece prezenta cauză potrivit procedurii accelerate, în temeiul articolului 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al acesteia. În susținerea cererii sale, instanța menționată arată că, având în vedere divergențele de interpretare a reglementării Uniunii aplicabile în speță de diferitele camere ale Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație), precum și numărul considerabil de cauze pendinte în prezent în fața acestei instanțe, care dovedesc o situație de incertitudine gravă și persistentă în ceea ce privește întinderea protecției jurisdicționale a drepturilor conferite persoanelor interesate de dreptul Uniunii, există un interes de a înlătura rapid îndoielile privind interpretarea corectă a acestei reglementări și de a elimina, astfel, gravele incertitudini cu privire la chestiuni fundamentale de importanță națională, inclusiv de natură constituțională, precum cele care stau la baza întrebărilor preliminare adresate.
- 26 Din articolul 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură rezultă că, la cererea instanței de trimitere sau, cu titlu excepțional, din oficiu, președintele Curții poate, după ascultarea judecătorului raportor și a avocatului general, în cazul în care natura cauzei impune examinarea acesteia în termen scurt, să decidă judecarea trimiterii preliminare potrivit procedurii accelerate care derogă de la prevederile Regulamentului de procedură menționat.
- 27 La 14 decembrie 2020, președintele Curții a decis, după ascultarea judecătorului raportor și a avocatului general, să respingă cererea de judecare a cauzei potrivit procedurii accelerate.
- 28 Astfel, reiese dintr-o jurisprudență constantă a Curții că numărul important de persoane sau de situații juridice potențial vizate de decizia care trebuie să fie pronunțată de o instanță de trimitere după ce a sesizat Curtea cu titlu preliminar nu poate constitui, ca atare, o împrejurare excepțională susceptibilă să justifice recurgerea la procedura accelerată. Situația este aceeași în ceea ce privește numărul important de cauze care ar putea fi suspendate în așteptarea deciziei Curții pronunțate cu privire la trimiterea preliminară (Hotărârea din 2 septembrie 2021, OTP Jelzálogbank și alții, C-932/19, EU:C:2021:673, punctul 23, precum și jurisprudența citată).
- 29 Reiese de asemenea din jurisprudența Curții că simplul interes al justițiabililor, desigur legitim, de a se determina cât mai repede întinderea drepturilor de care aceștia beneficiază în temeiul dreptului Uniunii nu este de natură să stabilească existența unei împrejurări excepționale, în sensul articolului 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură (Hotărârea din 11 noiembrie 2021, Energieversorgungscenter Dresden-Wilschdorf, C-938/19, EU:C:2021:908, punctul 43).
- 30 În plus, trebuie precizat că o divergență cu privire la interpretarea unei dispoziții de drept al Uniunii în cadrul instanțelor naționale nu poate fi suficientă, prin ea însăși, pentru a justifica judecarea trimiterii preliminare potrivit procedurii accelerate. Importanța asigurării aplicării uniforme în Uniunea Europeană a tuturor dispozițiilor care fac parte din ordinea sa juridică este astfel inerentă oricărei cereri formulate în temeiul articolului 267 TFUE (Hotărârea din 2 septembrie 2021, OTP Jelzálogbank și alții, C-932/19, EU:C:2021:673, punctul 24, precum și jurisprudența citată).
- 31 Pe de altă parte, deși s-a statuat că, în cazul în care o cauză suscită incertitudini grave legate de aspecte fundamentale de drept constituțional național și de drept al Uniunii, poate fi necesar, având în vedere circumstanțele speciale ale unei astfel de cauze, ca aceasta să fie examinată în termen scurt, în conformitate cu articolul 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură

(Ordonanța președintelui Curții din 19 octombrie 2018, *Wightman și alții*, C-621/18, nepublicată, EU:C:2018:851, punctul 10, precum și jurisprudența citată), nu reiese totuși din cererea instanței de trimitere că împrejurările evocate la punctul 25 din prezenta hotărâre, referitoare în esență la întinderea protecției jurisdicționale a drepturilor conferite persoanelor interesate de dispozițiile în cauză ale dreptului Uniunii, ar fi de natură să justifice un astfel de tratament.

Cu privire la întrebările preliminare

- 32 Cu titlu preliminar, trebuie amintit că, în cadrul procedurii de cooperare între instanțele naționale și Curte instituite la articolul 267 TFUE, este de competența acesteia din urmă să ofere instanței naționale un răspuns util, care să îi permită să soluționeze litigiul cu care este sesizată. Din această perspectivă, Curtea trebuie, dacă este cazul, să reformuleze întrebările care îi sunt adresate (Hotărârea din 26 octombrie 2021, *PL Holdings*, C-109/20, EU:C:2021:875, punctul 34 și jurisprudența citată).
- 33 Curtea a statuat deja că articolul 2 alineatul (1) litera (c) și articolul 3 alineatele (1) și (2) din Directiva 75/363 cu modificările ulterioare, precum și anexa la aceasta trebuie să fie interpretate în sensul că orice formare profesională de medic specialist pe bază de program integral sau cu frecvență parțială începută în cursul anului 1982 și continuată până în anul 1990 trebuie, în principiu, să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare, în sensul anexei menționate (a se vedea în acest sens Hotărârea din 24 ianuarie 2018, *Pantuso și alții*, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 38).
- 34 În plus, Curtea a statuat că aceleași dispoziții trebuie interpretate în sensul că, în ceea ce privește o astfel de formare, remunerația trebuie plătită pentru perioada cuprinsă între 1 ianuarie 1983 și sfârșitul formării urmate (a se vedea în acest sens Hotărârea din 24 ianuarie 2018, *Pantuso și alții*, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 57).
- 35 În speță, instanța de trimitere urmărește să se stabilească dacă, în vederea reparării prejudiciului cauzat de lipsa unei transpuneri adecvate și în termen a obligației de a asigura o remunerație, prevăzută de Directiva 82/76, interpretarea dreptului Uniunii astfel reținută de Curte este de asemenea valabilă cu privire la formările profesionale începute înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 și continuate după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a acesteia. Astfel, spre deosebire de situația în discuție în cauza în care a fost pronunțată Hotărârea din 24 ianuarie 2018, *Pantuso și alții* (C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32), unii dintre medicii specialiști în discuție și-au început specializarea anterior anului 1982 și, așadar, înainte de intrarea în vigoare a Directivei 82/76.
- 36 În aceste condiții, întrebările adresate, care trebuie examinate împreună, trebuie înțelese în sensul că vizează în esență să se stabilească dacă articolul 2 alineatul (1) litera (c), articolul 3 alineatele (1) și (2), precum și anexa la Directiva 75/363 cu modificările ulterioare trebuie interpretate în sensul, pe de o parte, că orice formare profesională de medic specialist pe bază de program integral sau cu frecvență parțială, începută înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 și continuată după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a directivei menționate, trebuie să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare în sensul acestei anexa și, pe de altă parte, dacă o astfel de remunerație corespunzătoare trebuie, în acest caz, să fie plătită pentru întreaga perioadă de formare sau numai după expirarea termenului adecvat de transpunere.

- 37 În această privință, trebuie amintit că, în temeiul dispozițiilor menționate la punctul anterior, abrogate la 15 aprilie 1993 prin Directiva 93/16, formările profesionale care conduc la obținerea unei diplome, a unui certificat sau a altor titluri de medic specialist, efectuate pe bază de program integral sau cu frecvență parțială, trebuie, în mod normal, să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare (Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 27).
- 38 În plus, obligația statelor membre de a asigura o remunerație corespunzătoare se aplică numai în ceea ce privește specializările medicale comune tuturor statelor membre sau la două ori mai multe dintre ele și menționate la articolul 5 sau la articolul 7 din Directiva 75/362/CEE a Consiliului din 16 iunie 1975 privind recunoașterea reciprocă a diplomelor, certificatelor și altor titluri oficiale de calificare în medicină, inclusiv măsurile destinate să faciliteze exercitarea efectivă a dreptului de stabilire și a libertății de a presta servicii (JO 1975, L 167, p. 1) (Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 28 și jurisprudența citată).
- 39 Reiese dintr-o jurisprudență constantă a Curții că această obligație de a asigura remunerarea perioadelor de formare profesională aferente specializărilor medicale, prevăzută în anexa la Directiva 75/363 cu modificările ulterioare, este, ca atare, necondiționată și suficient de precisă (Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 29, precum și jurisprudența citată).
- 40 Pe de altă parte, această obligație de a asigura o remunerație, care nu era prevăzută inițial de Directiva 75/363, a fost introdusă prin Directiva 82/76, intrată în vigoare la 29 ianuarie 1982 și căreia statele membre aveau obligația de a i se conforma cel târziu până la 31 decembrie 1982, în conformitate cu articolul 16 din aceasta (Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 30).
- 41 În ceea ce privește aspectul dacă perioadele de formare profesională de medic specialist pe bază de program integral sau cu frecvență parțială începute înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 și continuate după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a acestei directive intră în domeniul de aplicare *ratione temporis* al directivei menționate, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, o normă de drept nouă se aplică începând de la intrarea în vigoare a actului care o instituie și că, deși aceasta nu se aplică situațiilor juridice născute și definitiv împlinite sub imperiul legii vechi, ea se aplică efectelor viitoare ale acestora, precum și situațiilor juridice noi. Soluția este diferită dacă noua normă este însoțită de dispoziții speciale care stabilesc în mod specific condițiile de aplicare în timp a acesteia, atribuindu-i un efect retroactiv (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 ianuarie 2019, E.B., C-258/17, EU:C:2019:17, punctul 50 și jurisprudența citată).
- 42 În această privință, trebuie constatat că înscrierea într-o instituție de formare profesională de specialitate înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76, pentru a beneficia de formări profesionale potrivit condițiilor aplicabile la acel moment, a dat naștere unei situații juridice împlinite definitiv anterior intrării în vigoare a acestei directive.
- 43 O astfel de înscriere, precum și perioadele de formare profesională aferente acesteia nu pot, prin urmare, în lipsa unor dispoziții speciale în acest sens în Directiva 82/76, să fie incluse de domeniul de aplicare al acesteia din urmă pentru perioada anterioară expirării termenului de transpunere a directivei menționate (a se vedea prin analogie Hotărârea din 15 ianuarie 2019, E.B., C-258/17, EU:C:2019:17, punctul 52 și jurisprudența citată).

- 44 Numai la expirarea termenului de transpunere a Directivei 82/76, și anume începând de la 1 ianuarie 1983, aceasta a determinat includerea în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii a efectelor unei înscrieri efectuate înainte de intrarea în vigoare a directivei menționate (a se vedea prin analogie Hotărârea din 15 ianuarie 2019, E.B., C-258/17, EU:C:2019:17, punctul 53 și jurisprudența citată).
- 45 Or, în ceea ce privește formările profesionale continuate după data expirării, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a acestei directive, o astfel de înscriere a continuat să își producă efectele pe toată durata formărilor respective, ulterior datei de expirare menționate.
- 46 Astfel, este necesar să se considere că situația unui medic care s-a înscris la o instituție de formare profesională în medicină de specialitate înainte de 29 ianuarie 1982 constituie o situație născută înainte de intrarea în vigoare a Directivei 82/76, dar ale cărei efecte viitoare sunt reglementate de directiva menționată începând cu data expirării, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a acesteia.
- 47 În consecință, întrucât, astfel cum reiese din cuprinsul punctului 34 din prezenta hotărâre, orice formare profesională de medic specialist pe bază de program integral și cu frecvență parțială începută în cursul anului 1982 trebuie, pentru perioada cuprinsă între 1 ianuarie 1983 și sfârșitul formării profesionale urmate, să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare, în sensul anexei la Directiva 75/363 cu modificările ulterioare, o astfel de obligație de a asigura o remunerație este de asemenea valabilă, în aceleași condiții, pentru formările începute înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76.
- 48 Astfel, Curtea a statuat deja că nu se poate considera că normele tranzitorii care figurează la articolele 12 și 14 din Directiva 82/76 au limitat în timp obligația de a plăti o remunerație corespunzătoare medicilor în temeiul formării lor profesionale cu frecvență parțială de medici specialiști (a se vedea în acest sens Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctele 33 și 35).
- 49 În ceea ce privește, pe de altă parte, posibilitatea medicilor specialiști în cauză de a obține o reparare adecvată a prejudiciilor cauzate ca urmare a netranspunerii Directivei 82/76 pentru perioadele de formare profesională pe bază de program integral sau cu frecvență parțială începute înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 și continuate după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a acestei directive, trebuie amintit că, în cazul în care, din cauza lipsei unor măsuri naționale de transpunere a Directivei 82/76, rezultatul prevăzut de această directivă nu ar putea fi atins pe calea interpretării dreptului național în conformitate cu dreptul Uniunii, acesta impune statului membru în cauză să repare prejudiciile pe care le-a cauzat particularilor ca urmare a netranspunerii directivei respective în măsura în care sunt întrunite trei condiții, și anume norma de drept încălcată să aibă ca obiect conferirea de drepturi particularilor, al căror conținut să poată fi identificat, încălcarea să fie suficient de gravă și să existe o legătură directă de cauzalitate între încălcarea obligației care incumbă statului și prejudiciul suferit de persoanele vătămate (a se vedea în acest sens Hotărârea din 24 ianuarie 2018, Pantuso și alții, C-616/16 și C-617/16, EU:C:2018:32, punctul 49, precum și jurisprudența citată).
- 50 Revine instanței de trimitere sarcina de a verifica dacă aceste condiții sunt îndeplinite pentru ca, în temeiul dreptului Uniunii, să fie angajată răspunderea statului membru în cauză.

- 51 Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, trebuie să se răspundă la întrebările adresate că articolul 2 alineatul (1) litera (c) și articolul 3 alineatele (1) și (2) din Directiva 75/363 cu modificările ulterioare, precum și anexa la aceasta trebuie interpretate în sensul că orice formare profesională de medic specialist pe bază de program integral sau cu frecvență parțială, începută înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 și continuată după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a directivei menționate, trebuie, pentru perioada acestei formări profesionale începând de la 1 ianuarie 1983 și până la finalizarea formării respective, să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare, în sensul acestei anexe, cu condiția ca formarea profesională în cauză să se refere la o specialitate medicală comună tuturor statelor membre sau la două sau mai multe dintre acestea și prevăzută la articolul 5 sau la articolul 7 din Directiva 75/362.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 52 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a opta) declară:

Articolul 2 alineatul (1) litera (c) și articolul 3 alineatele (1) și (2) din Directiva 75/363/CEE a Consiliului din 16 iunie 1975 privind coordonarea actelor cu putere de lege și a actelor administrative privind activitățile medicilor, astfel cum a fost modificată prin Directiva 82/76/CEE a Consiliului din 26 ianuarie 1982, precum și anexa la aceasta trebuie interpretate în sensul că orice formare profesională de medic specialist pe bază de program integral sau cu frecvență parțială, începută înainte de intrarea în vigoare, la 29 ianuarie 1982, a Directivei 82/76 a Consiliului din 26 ianuarie 1982 și continuată după expirarea, la 1 ianuarie 1983, a termenului de transpunere a directivei menționate, trebuie, pentru perioada acestei formări profesionale începând de la 1 ianuarie 1983 și până la finalizarea formării respective, să facă obiectul unei remunerații corespunzătoare, în sensul acestei anexe, cu condiția ca formarea profesională în cauză să se refere la o specialitate medicală comună tuturor statelor membre sau la două sau mai multe dintre acestea și prevăzută la articolul 5 sau la articolul 7 din Directiva 75/362/CEE a Consiliului din 16 iunie 1975 privind recunoașterea reciprocă a diplomelor, certificatelor și altor titluri oficiale de calificare în medicină, inclusiv măsurile destinate să faciliteze exercitarea efectivă a dreptului de stabilire și a libertății de a presta servicii.

Semnături